

UDC 321.01+316.4

Oleg Danilyan

Doctor of science, professor, Head of the department of philosophy, Yaroslav Mudryi National law university,

e-mail: odana@i.ua

Oleksandr Dzoban

Doctor of science, professor, professor of the department of philosophy, Yaroslav Mudryi National law university,

e-mail: a_dzoban@ukr.net

EUROPEAN INTEGRATION AND INFORMATION SECURITY OF UKRAINE: TO THE PROBLEM OF INTERACTION

Abstract

The purpose of the article is to elucidate the connection between the process of European integration and the state of its information security. Apply the whole complex of philosophical general scientific, and specific methods of scientific research, which are inherent in political science, in their interconnection and complementarity.

For Ukraine, the movement toward European integration is a question of the effectiveness of its inclusion in the existing system of distribution of functions and roles in the modern world political and economic system, way of modernizing the economy, overcoming the technological backwardness, attract foreign investment and new technologies, creating new jobs, improving the competitiveness of domestic producers, access to world markets, primarily the EU market.

It is proved that such a sphere remains one of the most problematic to date, especially if to speak about the situation in the East of Ukraine. The continued fighting, lack of interest of the parties in the conduct of public talks and a cease-fire, the inability to conduct appropriate actions in the framework of the Minsk agreements on the demarcation line and a number of other destructive phenomena do not contribute to the further development of relations with the EU. The European Union is constantly on notice that the danger in the East is a danger for the whole of Europe, and therefore for further development of integration processes require a ceasefire and a transition to practical implementation of the Minsk agreements. The current state of Affairs in this sphere does not allow to hope for fast improvements and so you need to move from rhetoric to action.

As a result, it is concluded that information security is especially important for the stable public and state development, and its role and significance is growing significantly in modern conditions.

Keywords: European integration, information, information space, information infrastructure, national security, information security.

УДК 321.01+316.4

Данильян Олег Геннадійович

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
e-mail: odana@i.ua

Дзьобань Олександр Петрович

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
e-mail: a_dzeban@ukr.net

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ Й ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Резюме

Мета статті — навести аргументи стосовно взаємозв'язку процесу євроінтеграції України і стану її інформаційної безпеки. Застосовувався весь комплекс філософських загальнонаукових, та специфічних методів наукового дослідження, які притаманні політичній науці, у їх взаємозв'язку й взаємодоповнюваності. У результаті робиться висновок, що для стабільного суспільного й державного розвитку особливо важливою є інформаційна безпека, роль і значення якої у сучасних умовах суттєво зростає. Захист інформаційного простору країни у всіх її вимірах став запорукою збереження й розвитку держави. На сьогодні Україна, здійснюючи складні демократичні та соціально-економічні трансформації, перебуває в зоні ризику з точки зору інформаційної безпеки, оскільки цій сфері тривалий час не приділялась належна увага, що стало однією з причин посилення внутрішніх протиріч та конфліктів, інспірованих ззовні за допомогою передусім інформаційно-комунікаційних засобів.

Ключові слова: євроінтеграція, інформація, інформаційний простір, інформаційна інфраструктура, національна безпека, інформаційна безпека.

1. Вступ

Початок другого десятиріччя XXI століття відзначено великим динамізмом в реалізації глобальних проектів інтеграційної спрямованості в різних регіонах світу. Багатозначність регіональних трансформацій знаходить відображення в появі наднаціональних структур, розвитку транскордонних взаємовідносин та прагненні створити багатовекторні підстави для інтеграції. Зазначені тенденції розвиваються в рамках нових світополітичних феноменів — глобальних регіонів. Тобто, однією з провідних тенденцій сучасного розвитку є трансформація просторових координат світової політики, зміна геополітичного ландшафту світової системи XXI століття в результаті двох процесів — глобалізації та регіоналізації.

У науковому дискурсі з'явилося нове поняття — глобальна регіоналізація, де локальне і глобальне співіснують як процеси, що доповнюють, а не виключають один одного. Ці процеси, як зазначає І. Головка, можуть навіть розглядатися як передумови початку наступного якісно нового етапу у розвитку глобалізаційних процесів [1, с. 196]. Для України такі процеси безпосередньо корелюються з процесами євроінтеграції.

Актуальність звернення до проблеми інформаційної безпеки в контексті євроінтеграції України зумовлена окрім іншого, тим, що агресивного інформаційно-психологічного впливу з боку Російської Федерації зазнає не лише українське та російське суспільство, громадяни країн пострадянського простору, а й населення США, країн ЄС. Як аргументовано доводять фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, для реалізації цього впливу застосовується

арсенал засобів, передусім телебачення та інтернет-ресурси. Оплотом російського іномовлення є заснований у 2005 р. одіозний телеканал Russia Today (RT), що транслюється у понад 100 країнах світу, має 700 млн. аудиторію, цілодобове мовлення. Наприкінці 2014 р. було додатково запущено інтернет-портал «Sputnik», який використовує інформаційний потік телеканалу RT, що значно збільшує можливості доступу до інформації, яку створює та поширює RT.

Російські пропагандистські ресурси вдало експлуатують ідею свободи слова та інформації для поширення дезінформації в європейському суспільстві з метою не просто викликати довіру аудиторії або переконати її у власній правоті (на відміну від класичної публічної дипломатії), а, розповсюджуючи теорії змови та неправдиві чутки, викликати сумніви, розгубленість, відчуття зневіри [2].

Актуальною є також проблема методів захисту існуючих інформаційно-телекомунікаційних технологій. Розвиток інформаційних і телекомунікаційних систем, їх широке впровадження у всі сфери життєдіяльності суспільства призводить до зростання залежності суспільства, окремої людини від безперервного функціонування даних засобів, від гарантій використання накопичуваної в них інформації в інтересах громадян, що не суперечить законним інтересам, суспільства і держави. Очевидно, що помилки в роботі інформаційних систем управління можуть послужити причиною великих трагедій і величезного матеріального збитку. Все це дозволяє констатувати, що складові інформаційної безпеки є центральними для національної безпеки, особливо в умовах входження України у європейський простір.

2. Методи дослідження

Застосовувався весь комплекс філософських загальнонаукових, та специфічних методів наукового дослідження, які притаманні політичні науці, у їх взаємозв'язку й взаємодоповнюваності. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи досліджень суспільних та інформаційних процесів, зокрема емпіричний, аналітичний, компаративістський та дескриптивний. Вони базуються на принципах системності та історичності, що дозволяє вивчати сучасні євроінтеграційні процеси та явища у динаміці та у зв'язку як з історичними умовами їх розвитку, так і з безпековою проблематикою.

3. Результати

Розвиток України у напрямку інтеграції у європейську спільноту—це цивілізаційний вибір України. У системі зовнішньополітичних пріоритетів нашої держави він посідає особливе місце.

Європейська інтеграція є незмінним стратегічним пріоритетом державної політики незалежної України, продиктована фактом належності України до європейської цивілізації. Успішний приклад Європейського Союзу демонструє можливість існування інтеграційної моделі, в якій стверджуються нові принципи міждержавних відносин, позбавлені недовіри й непрозорості, де національний суверенітет кожної з держав органічно пов'язаний з колективними зобов'язаннями та спільними діями. Європейська модель суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку є найсприятливішою для реалізації українського потенціалу та забезпечення поступального розвитку нашої держави. Результатом європейської інтеграції має стати утвердження в Україні європейських політичних, економічних, соціальних і гуманітарних стандартів, якісне підвищення рівня життя всіх верств суспільства. Відтак цей процес відповідає інтересам усіх українських громадян [3, с. 39].

Для України рух у напрямку європейської інтеграції—це питання ефективності її включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей у сучасній світовій економічній та політичній системі. Крім того—це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу у провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку [4].

Активізація євроінтеграційних процесів означає також її більш інтенсивне включення у міжнародну співпрацю щодо врегулювання конфліктів та протидії новітнім загрозам у сфері безпеки.

Великі розбіжності соціального розшарування, специфіки історичного шляху та традицій, розвиненості національних економік, що існують між європейськими країнами, пояснюють різні дефініції європейської соціальної моделі. Проте усіх їх поєднує посилення на соціальну державу. Крім того, «усі національні соціально-економічні моделі країн — членів ЄС спираються на єдині принципи: соціальна справедливість, безпека, соціальна єдність, конкурентноздатна економіка» [5].

Необхідність розвитку держави в руслі європейських країн є потребою іманентною, внутрішньо притаманною народу та його культурі, який завжди відігравав помітну роль у світовій історії. Нині, як справедливо зазначає В. Отрешко, це потреба «рухатися в ногу з часом», ліквідувати прогалини тоталітарного минулого, стати на один рівень з розвиненими країнами світу [6].

Разом з тим, як зазначає О. Майборода, геостратегічний вибір країни є оптимальним за умовою збігу двох мотивів — цивілізаційно-ідентифікаційного та раціонально-прагматичного. Перший з названих мотивів зумовлює вибір країною стратегічного, а то й вічного історичного союзника за критерієм самовіднесення себе до тієї ж цивілізації, що і бажаний партнер. Зближення з цивілізаційним аналогом кратно прискорюється очікуваною матеріальною вигодою, тобто другим мотивом. Однак, коли трапляється незбіг обох мотивів, країна у своєму виборі керується одним із них. За будь-якого рішення країна та її населення мають ідентифікувати себе частиною того простору, до якого спрямований її геополітичний вектор. Відповідно, в момент актуалізації проблеми історичного вибору, адепти того чи іншого його варіанту намагаються апелювати як до цивілізаційно-культурних сентиментів нації, так і до меркантильного компонента її психології [7].

Першочерговим у цьому плані є повернення українців до власної історії, уникнення історичного безпам'ятства українського народу, розвиток його самосвідомості до рівня усвідомлення себе як народу історичного, самобутнього, державо- та культуротворчого. Людина, яка втрачає пам'ять, втрачає й саму себе. Вона перетворюється на сліпого виконавця чужої волі, субстрат, додатковий матеріал чужої соціальної творчості, політичних маніпуляцій. Те саме стосується й народу. Лише той народ має майбутнє, який пам'ятає свою історію, зв'язок зі своїм корінням, постійно звертається до витоків і водночас творить нову історію цивілізованими засобами [6].

Така постановка питання вимагає особливого звернення до проблеми забезпечення безпеки, оскільки проблеми національної ідентичності, національної культури й ментальності завжди знаходяться в епіцентрі смислового ядра національної безпеки. У сучасному українському контексті питання підтвердження власної європейської ідентичності безпосередньо пов'язані з проблемами інтеграції до Європейського Союзу.

Європейський Союз, створений на початку як суто економічне співтовариство на принципах і цінностях демократії та вільного ринку, дедалі більше оформлюється в консолідовану спільноту зі спільними наддержавними структурами, власною валютою, узгодженою зовнішньою політикою, спільною політикою у сфері оборони й безпеки, а у близькій перспективі — власними збройними силами. ЄС має також усталені форми взаємодії із зовнішнім світом, зокрема у сфері безпеки і оборони [3, с. 27].

На противагу традиційному підходу до безпеки, який асоціюється у першу чергу з воєнною складовою, із застосуванням військових засобів, європейське бачення виходить із цілісного розуміння безпеки як взаємної залежності політичного, соціально-економічного, екологічного, культурного, військового та, передусім, інформаційного вимірів. Цьому відповідає трактування ЄС себе як цивільної потуги, що прагне здійснювати стійкий і довготерміновий вплив на міжнародне оточення шляхом створення відповідного інформаційного середовища, а не за допомогою

методів силового тиску або захоплення [3, с. 29]. Саме тому європейський вектор вітчизняного державотворення є одним з основних об'єктів інформаційної безпеки України.

Україна нині перебуває на перехідному етапі розвитку суспільства. Перед нею постало завдання знайти ефективніший шлях реалізації своїх інтересів у взаємовідносинах з Європейським Союзом, зокрема, зробити більш прагматичною, орієнтованою на результат проєвропейську політику.

Особливість політичних процесів усередині країни так само визначається певними характеристиками перебування її у всесвітній інфраструктурі, передусім в інформаційній. Обираючи напрями державного розвитку України, слід мати на увазі, що нестабільність політичних структур, невизначеність домінуючих ідей, цілей розвитку суспільства зумовлює й нерозвиненість організаційних структур, які відображали б інтереси відповідних верств населення та мобілізували б його на виконання поставлених завдань.

При цьому, на слушну думку В. Отрешка, одним із важливіших завдань політичних і владних структур у забезпеченні євроінтеграції та розвитку держави в руслі європейських цінностей є визначення стратегічних напрямів подолання невідповідності між традиційними цінностями масової свідомості й реальними суспільними відносинами [6].

Отже, політичною передумовою нашого державотворення є потреба вийти на рівень розвинених країн, завоювати гідне місце в міжнародній спільноті цивілізованих європейських народів і культур.

Безпекова сфера залишається однією із найбільш проблематичних на сьогоднішній день, особливо якщо говорити про ситуацію на сході України. Продовження бойових дій, незацікавленість сторін у проведенні відкритих переговорів та припиненні вогню, неможливість проводити відповідні дії в рамках мінських домовленостей на лінії розмежування та низка інших деструктивних явищ не сприяють подальшому розвитку відносин із ЄС. Євросоюз постійно зауважує на тому, що небезпека на сході є небезпекою і для всієї Європи, а тому для подальшого розвитку інтеграційних процесів потрібне припинення вогню та перехід до практичного виконання мінських домовленостей. Сьогоднішній стан справ в цій сфері не дозволяє сподіватись на швидкі позитивні зрушення, а тому від риторики потрібно переходити до практичних дій [8, с. 310].

У сучасному житті центральне місце займає інформація: з одного боку, вона надає величезну кількість можливостей у вигляді доступу до різних сфер діяльності. З другого боку, з винаходом нових способів, методів і технологій інформаційно-психологічного впливу інформація перетворюється на потужну геополітичну зброю, яке може чинити негативний вплив на економічну могутність держави, її національну безпеку. Це пов'язано, перш за все, з винаходом нових способів, методів і технологій інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість. Інформаційний або навіть інформаційно-психологічний, вважається ще одним виміром сучасної війни [9, с. 168]. Поява нового рівня дозволяє вести конфлікти як в матеріальній (кібервійна), так і нематеріальній царині (мас-медіа). Поява таких понять, як «інформаційна війна», «медіа-агресія», «інформаційна безпека», свідчить не лише про тісний взаємозв'язок засобів масової інформації з конфліктними ситуаціями, але й про те, що у збройних та політичних конфліктах сучасності боротьба на інформаційному рівні не менш важлива, аніж безпосередньо воєнні чи дипломатичні дії [10, с. 230].

Інформаційно-медійна безпека актуалізується, окрім іншого, ще й тому, що у сучасному суспільстві механізмів ефективного соціального контролю над інформаційно-медійним простором стає все менше в міру розвитку все нових інформаційних технологічних засобів. Відтак інформаційно-медійна безпека стає передусім не контрольно-технологічною, а медіа-освітньою проблемою [11–12].

У Європі є розуміння того, що заходи у боротьбі із глобальними загрозами будуть посправжньому дієвими лише за умов налагодження відповідної структури обміну інформацією між її членами. Україна, яка вживає усіх можливих заходів стосовно євроінтеграційного

державотворення, за таких умов неминуче зіткнеться з проблемою узгодження безпекових підходів з ЄС і з забезпеченням власної інформаційної безпеки.

Підхід до розуміння інформації у контексті інформаційної безпеки суспільства як системи спирається на такі теоретичні висновки науковців, де «інформація» тлумачиться як певна реальність, що формує матеріальний світ і вчинки людей за допомогою алгоритму: надходження повідомлень — формування розуміння, задуму — вироблення установки на діяльність. Інтенсивний розвиток науково-технологічного і кібернетичного процесів суттєво вплинув на створення глобальної інформаційної мережі Інтернет і тим самим змінив пріоритети й функції в багатьох системах (підсистемах) відносин, в тому числі й на міжнародному рівні. Таким чином з'явилося поняття «міжнародний інформаційний простір», який розуміється як сукупність інформації й інформаційних технологій, що забезпечують діяльність міждержавних служб та інститутів, транслюються державами одна на одну і забезпечують основну частину міжнародних політичних відносин. В міжнародному інформаційному просторі також розглядаються поняття «безпека» та «небезпека», із цього боку важливим також є питання «іміджування держави». Воно тлумачиться як процес позиціонування актора міжнародних відносин у міжнародному інформаційному просторі за допомогою сукупності емоціональних та раціональних уявлень, що впливають із визначальних характеристик країни, досвіду суспільства та неформальних комунікацій, тобто генеза поширення феномену іміджу пов'язана з активним залученням інформаційних технологій у сферу зовнішньої політики. «Імідж-функція» розуміється як складова основних функцій міжнародної інформаційної системи та її підсистем, що забезпечує політичні пріоритети держави та її позиціонування в міжнародному інформаційному середовищі [13, с. 428–429]. Зрозуміло, що імідж країни як громадянського суспільства формують, перш за все громадські організації та рухи, ступінь їх розвиненості та рівень співпраці із міжнародними громадськими організаціями [14, с. 5].

Відзначимо, що створення планетарного інформаційного простору за допомогою глобальних комп'ютерних мереж може мати серйозні наслідки для національної, зокрема економічної безпеки. Інформаційний простір не має державних кордонів, не має таких інститутів захисту державних інтересів, якими є прикордонна й митна служби, поки що відсутні способи і засоби контролю цінності і важливості інформаційних ресурсів, що «перевозяться» через кордон. Поки що державний кордон є практично прозорим для інформаційних ресурсів.

Якщо протягом перших двох третин ХХ ст. війна переважно впливала на інформаційну сферу, останнім часом бачимо зворотний зв'язок як на макро- так і на мікрорівні [15].

4. Висновки

Таким чином, резюмуючи викладене, зазначимо, що на сьогоднішній день доцільно вести мову про вкрай важливе значення ефективної політики інформаційної безпеки України для забезпечення її євроінтеграційного напрямку суспільного розвитку. Одним з основних елементів, що потрібен для успіху процесу інтеграції держави з Європейським Союзом, є забезпечення його підтримки з боку населення та комунікації з власними громадянами. При цьому, як справедливо зазначає І. Кост, йдеться про підтримку не лише формального зовнішньополітичного курсу держави, але також і усіх внутрішніх перетворень, що з ним пов'язані [16].

Для стабільного державного розвитку важливими стали не лише економічна, військова, політична безпека, а й інформаційна, причому роль і значення останньої у сучасних умовах суттєво зростає. Захист інформаційного простору країни у всіх її вимірах став запорукою збереження й розвитку держави.

На сьогодні Україна, здійснюючи складні демократичні та соціально-економічні трансформації, перебуває в зоні ризику з точки зору інформаційної безпеки, оскільки цій сфері тривалий час не приділялась належна увага, що стало однією з причин посилення внутрішніх протиріч та конфліктів, інспірованих ззовні за допомогою передусім інформаційно-комунікаційних засобів.

5. Список літератури:

1. Головка І. К. Процеси глобальної регіоналізації як компонент глобалізаційних процесів постбіполярної доби // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. — К.: «Видавництво «Гілея», 2017. — Випуск 121 (6). — С. 195–199.
2. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь / за заг. ред. А. Баровської — К.: НІСД, 2016. — 109 с.
3. Європейський проєкт та Україна: аналітична доповідь. — К.: НІСД, 2012. — 64 с.
4. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції / І. Беззуб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209.
5. Ларіна Н. Б. Перспективи становлення європейської соціальної моделі / Н. Б. Ларіна // Актуальні проблеми державного управління. — 2014. — №2 (46). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2014-2/doc/6/01.pdf>.
6. Отрешко В. Історичне підґрунтя українського державотворення / В. Отрешко // Освіта регіону. — 2013. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1175>.
7. Майборода О. М. Українська самоідентифікація на сучасному етапі: елітарна та масова версії / О. М. Майборода // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй / Збірник. Т. 1. — К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2006. — С. 71–75.
8. Вонсович О. С. Саміт Україна—Європейський союз: підсумки та перспективи // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. — К.: «Видавництво «Гілея», 2017. — Випуск 116 (1). — С. 308–311.
9. Матвєєнко Ю. «Мягкая сила» как фактор современной геополитики / Ю. Матвєєнко, М. Галаєва // Politbook. — 2015. — №1. — С. 165–179.
10. Задувайло О. К. Сучасні проблеми розвитку медіа-сфери в умовах воєнно-політичного конфлікту // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. — К.: «Видавництво «Гілея», 2017. — Випуск 117 (2). — С. 230–235.
11. Великодна Є. М. Медіа-освіта як чинник забезпечення здоров'я людини: філософський вимір проблеми // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. — К.: «Видавництво «Гілея», 2017. — Випуск 119 (4). — С. 293–296.
12. Калиновський Ю. Ю. Медійний вплив на процес формування правосвідомості та правової культури українського суспільства / Ю. Ю. Калиновський, С. Б. Жданенко // Грані. — 2005. — № 6. — С. 100–104.
13. Захаренко К. Роль громадських організацій і рухів у формуванні національної інформаційної безпеки // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. — К.: «Видавництво «Гілея», 2016. — Випуск 115 (12). — С. 426–430.
14. Петкова О. В. Політичні імперативи позиціонування України в міжнародному інформаційному просторі: автореф. дис... канд. політ. наук 23.00.04 / О. В. Петкова. — К., 2010. — 20 с.
15. Авдєєв Е. Роль СМІ в современном мире информационная война как новая реальность [Электронный ресурс] / Е. А. Авдєєв. — Режим доступу: http://www.ncfu.ru/uploads/doc/avdeev_konfmt.pdf.
16. Кост І. А. Державна інформаційна політика як інструмент формування громадської думки на шляху євроінтеграції України [Електронний ресурс] / І. А. Кост. — Режим доступу: <http://dsr.univ.kiev.ua/pub/171955/>.

References:

1. Holovko, I.K. (2017), «Protsesy hlobal'noyi rehionalizatsiyi yak komponent hlobalizatsiynykh protsesiv postbipolyarnoyi doby», Hileya, vol. 121 (6), pp. 195–199.

2. Barovs'ka, A. (Ed.) (2016), «Informatsiyne vyklyky hibrydnoyi viyny: kontent, kanaly, mekhanizmy protydyiyi», NISD, Kyiv, 109 p.
3. Title of edition (2012), «Yevropeys'kyi proekt ta Ukrayina», NISD, Kyiv, 64 p.
4. Bezzub, I. (2015), «Suchasny stan i perspektyvy ukraïns'koyi yevrointehratsiyi», available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209 (accessed 29 august 2017).
5. Larina, N.B. (2014), «Perspektyvy stanovlennya yevropeys'koyi sotsial'noyi modeli», Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, 2 (46), available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2014-2/doc/6/01.pdf>.
6. Otrushko, V. (2013), «Istorychne pidgruntya ukraïns'koho derzhavotvorennya», Osvita rehionu, 3, available at: <http://social-science.com.ua/article/1175>.
7. Mayboroda, O.M. (2006), «Ukraïns'ka samoidentyfikatsiya na suchasnomu etapi: elitarna ta masova versiyi», Elity i tsyvilizatsiyne protsesy formuvannya natsiy, vol. 1, pp. 71–75.
8. Vonsovych, O.S. (2017), «Samit Ukraïna — Yevropeys'kyi soyuz: pidsumky ta perspektyvy», Hileya, vol. 116 (1), pp. 308–311.
9. Matveenko, Yu. (2015), «Myahkaya syla» kak faktor sovremennoy heopolytyky», Politbook, vol. 1, pp. 165–179.
10. Zaduvaylo, O.K. (2017), «Suchasni problemy rozvytku media-sfery v umovakh voyenno-politychnoho konfliktu», Hileya, vol. 117 (2), pp. 230–235.
11. Velykodna, Ye. M. (2017), «Media-osvita yak chynnyk zabezpechennya zdorov'ya lyudyny: filosofs'kyi vymir problemy», Hileya, vol. 119 (4), pp. 293–296.
12. Kalynovs'kyi, Yu. Yu. & Zhdanenko, S.B. (2005), «Mediynyi vplyv na protses formuvannya pravosvidomosti ta pravovoyi kul'tury ukraïns'koho suspil'stva», Hrani, vol. 6, pp. 100–104.
13. Zakharenko, K. (2016), «Rol' hromads'kykh orhanizatsiy i rukhiv u formuvanni natsional'noyi informatsiynoi bezpeky», Hileya, vol. 115 (12), pp. 426–430.
14. Petkova, O.V. (2010), Politychni imperatyvy pozytsionuvannya Ukraïny v mizhnarodnomu informatsiynomu prostori, PhD diss. (polit. sci.), In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn NAN Ukraïny, Kyiv, 20 p.
15. Avdeev, E. (2015), «Rol' SMY v sovremennom myre ynformatsyonnaya vojna kak novaya real'nost'», available at: http://www.ncfu.ru/uploads/doc/avdeev_konfmt.pdf (accessed 29 august 2017).
16. Kost, I.A. (2016), «Derzhavna informatsiyna polityka yak instrument formuvannya hromads'koyi dumky na shlyakhu yevrointehratsiyi Ukraïny», available at: <http://dsr.univ.kiev.ua/pub/171955/> (accessed 29 august 2017).